

Zgodovina - Matura

Grčija

- ◆ Grki so ustanavljali mesne države-polis-(prve v Mali Aziji-8.st.pr.Kr)
 - ✚ Nastajale ob vzpetinah na katerih so bile utrdbe-akropole(že od Mikencev)-zaščita plemstvu, ki so bili prvi naseljenci
 - ✚ Trgovici in obrtniki-prostor za trg
 - ✚ Kmetje-trg za pridelke
 - ✚ Nastajale z združevanjem manjših naselij
 - ✚ Sparta, Atene, Sirakuze(Sicilija)
 - ✚ K mestu je spadalo podeželje-mesto prevlada zaradi upravnega pomena
 - ✚ Značilen partikularizem-razdrobljenost:
 - Razčlenjena pokrajina-težko prehodni svet→preprečevalo združevanja v večje politične enote in silila prabivalce v razvoj samosvojega življenja
 - Delitev Grkov na plemena(Dorci, Jonci, ...)
 - Časovno različni nastanek polis
 - Prepričanje, da so velike države neučinkovite
 - ✚ Polis je bila zaokrožena upravna, zemljepisna, gospodarska in politična enota
 - ✚ Avtonomija, avtrakija(gospodarska samozadostnost), elevelterija(zunanjepolitična neodvisnost)
 - ✚ O skupnih zadevah odločali osebno meščani-polites-razpravljali, iskali rešitve- ni bilo posrednikov→v demokratični
 - ✚ Predlog, ki je pri glasovanju v Ljudski skupščini dobil največ glasov je bil sprejet
 - ✚ Pomembna izobrazba-da znaš predstaviti argumente
 - ✚ Kraljevina-v času polis slabela, namesto kralja je državne naloge uprave prevzemalo plemstvo-ohranila se le v zaostalih predelih(Makedonija) in v Sparti
 - ✚ Aristokracija-plemstvo, ki se je uveljavilo s prisvajanjem zemlja(na račun mladih kmetov) in sočasno tudi oblast.Ponavadi so kralju oblast omejili in jo nato popolnoma odpravili(Atene)-njihovo oblast so z razcvetom trgovine ogrožali meščani
 - ✚ Oligarhija-vladavina majhnega kroga finančnih/zemljiških bogatašev brez političnih pravic(?)-podobna aristokraciji.Po vzoru Lidije-maloazijske države so Grki začeli kovati denar (7.st.pr.Kr)-pospešil razvoj gosp., napredek trgovina in obrti-izkoristili nižji sloji (brez ugleda) in z bogastvom prišli v vodilni sloj.
 - ✚ Tiranija-uveljavila na Siciliji, v Mali Aziji.Tiran-nekdo, ki je prišel na oblast s silo –izkoristili družbene razmere(med aristokracijo in demokracijo).Mnogokrat so se povzpeli z pomočjo najnižjih slojev, katerim so obljubili politične svoboščine, na oblasti pa na to pozabili.Skrbeli so za razvoj obrti, trgovine-izboljšali življenja,

posojila-preprečevali beg iz podeželja v mesto, obrtnike so zaposlovali pri javnih gradnjah. Tako so zmanjševali pomen aristokracije in povečevali srednjega sloja. Mnogi tudi pospeševali znanost in kulturo. Ljudje z vedno več pomena so jih preganjali, prihajalo je do nesoglasij, zato so začeli vladati nasilno (Falaris, Polikrates). Ubiti Tirana je nekod pomenilo junaštvo. Prehodno obdobje-plemstvo ni imelo več, meščanstvo pa še dovolj moči za vladavino. Sledi praviloma:

- Demokracija-vladavina ljudstva, enake možnosti na vseh področjih, meščani so o zadevah odločali z glasovanjem, razvili so svete, ki so pripravljali osnutke zakonov, ki so jih v ljudski skupščini izglasovali/ne(zgled: Atene).

Velika kolonizacija (750-550 pr.Kr)

- Ob obalah Sredozemlja, Črnega morja-kolonije
- Naklonjene politične okoliščine-v V Sredozemlju neobena država ni ovirala naseljevanje(hetitska v Mali Aziji je propadala, asirska se ni ukvarjala s pomorstvom, egiptovska v zatonu)->kljub temu tu kolonije nastajale težavno, počasi
 - Z Sredozemlje-preprosta plemena, niso upirala, obalni pas zanje ni imel vrednosti-ovirali Feničani-Kartagina in Etruščani
- Vzroki:
 - Naraščanje prebivalstva-zahteve po zemlji in hrani(gorata, z zemljo skopa Grčija)
 - Politični nemiri- večinoma aristokratska in ljudska stranka-spori so preraščali v državljanske vojne(zmagovalni izgnal nasprotnike), tirani so silili v selitev drugače-mišlječe
 - Razvoj trgovine(denar 7.st.pr.Kr)->primanjkovalo je kovin(zlato, železo), obrtnih izdelkov in žita
 - Socialne stiske:povečevanje plemiške posesti na račun kmetov, lahkota, revščina prezadolženost
 - Želja po dogodivščinah
- Smeri
 - Sredozemlje in od 7.st.pr.Kr Črno morje
 - 1. Z Sredozemlje: obale Sicilije, Jadrana, J Fr, in Španije(obale Sicilije in J IT.- Velika Grčija->zaradi št. kolonij)-zelo hitri razvoj [Sirakuze, Tarent, Kime, Neapoli]
 - 2. SV Sredozemlje(Halkidika) in Črno morje=Gostoljubno morje-slabše razvite(ovirali barbari), oskrbovale matično domovino z žitom in kovinami[Tomi, Olbija, Odessos, Bizanc]
 - 3. obale Jadranskega morja(pomembna vloga Sirakuz in Korinta)-[Pharos-Hvar, Issa-Vis]
 - 4. J Sredozemlje-ovirali Feničani(Z Afrika)[Naukratis, Kirena]
 - 6.st.pr.Kr-z V proti Mali Azijise je širila Perzijska država, v Z Sredozemlju so ovirali Kartazani združeni z Etruščani proti Grkom->kolonizacija se ustavi
- Posledice:
 - Pospešila trgovske stike z sredozemskimi narodi

Iz Grčije	Iz obal Črnega morja	Iz S Afrike	Iz Španije in Francije
Vino, olje, keramika	Žito, lan, kože, med, vosek, ribe, rudnine, dužnje	Konje, sužnje, zlato, zelišča, začimbe	Baker, srebro
Znanje in kultura: vera, abeceda, denarno gosp.	Orientalne tkanine, dišave, kovinski predmeti, nakit	Egipt: monumentalne plastike in kamnita arhitektura (Gr. Dodali svoj pečat in posredovali naprej)	
Obrti: lončarstvo (nova estetska merila)	Spretnosti obrtnikov, motivi	Motive	
Ustanavljanje mest: predstava o mestnem življenju Gradnja пристanišč, namakalnih, izsuševalnih naprav: pospoševali izobraženost	Hetiti: živalski friz (Gr. Uporabljali za okraševanje templjev)		

- Naseljenci v kolonijah iste razmere: enakomerno razdeljena zemlja, o usodi odločal vsak sam in vsi člani (nihče posebnih pravic) → sililo matične države da so dajale čim več pravic državljanom
- Nova spoznanja → novi pogledi-filozofija
- V polis-narečja vplivi grščine, ostanki gr. templjev, oljčna drevesa (zasadili Grki)
- Bogovi, običaji razlikovali Grke od barbarov-povečana gr. narodna zavest

Sparta

✘ Ustanovitev:

- Dorsko mesto nastalo na J Peloponeškega polotoka ob reki Evrotast, v pokrajini Lakoniji, po propadu mikenske kulture-9.st.pr.Kr.
- Varovano z gorovjem z obeh strani, blizu pristanišča-plodna ravnina-poljedelstvo in živinoreja (gosp. panogi) + rudnik železa

✘ Politična ureditev:

- Po ustanovitvi mesta so nadaljevali osvajanja:
 - 8.st.pr.Kr-1.mesenjska vojna-zavzeli plodno Mesenijo, prebivalce spremenili v helote
 - 7.st.pr.Kr-upor-2.mesenjska vojna (nova taktika Spartancev privede zmago-hipoliti-težko oboroženi vojaki povezani v falango-strnjeno vrsto)
- posledično so tlačili helote, zaprli državo pred tujimi vplivi, uveljavljali vladavino polnopravnih državljanov-namen: da 9000 spartiatov obvlada celotno družbo
- Preobrazba v vojaško državo: reforme Likurga (8.st.pr.Kr)-uvedba ustave Velike retri

● Velika retra:

- Dva kralja: enakopravna, poveljstvo nad vojsko (v bojih vodil le 1), skrb za verske obrede, javne poti, reševala pravne provljeme-oblast omejevali efori
- Geruzija-svet starešin: izvoljenih 28 članov + 2 kralja → le nad 60 let, ostali do smrti; pripravljali zakone za narodno skupščino, sodili narodnim izajalcem in čuvali ustavno ureditev
- Apela-ljudska skupščina: vsi polnopravni državljani nad 20 leti, z vzklikanjem (razpravljati se ni smelo) so morali potrditi/ne zakone, ki jih je pripravila geruzija; razglasila vojno, določila kralja, ki bo vodil vojsko. Iz članov apele so volili starešine in efore
- Eforat-nadzorni svet-nadzorovali politični sistem, mandate: 1 leto, nad 30 let, le 1x, vrhovni sodniki, preganjali nezaželene tujce, pravica do aretacije, kaznenja kraljev, napovedovali vojne (vsako leto helotom), sklepali mir, spremljali kralja na pohodih

✘ Družba:

- Spartiati-potomci Dorcev (zavzeli J Peloponeza), vse osebne in politične pravice, privilegirani po Likurgovi ustavi enakopravni med seboj
 - Likurg je uvedel težak, malovreden denar, tako da premoženjske razlike med njimi ne bi bile prevelike

Za ohranitev položaja so morali biti izurjeni-tudi v mirnem času so živeli kot vojaki, od kosa zemlje, danega od države (ni mogoče prodati), ki so ga obdelovali heloti-spartiatii se z tem niso smeli ukvarjati

- Perioiki-osebno svobodni, a brez političnih pravic-ukvarjali s trgovino, obrtjo, poljedelstvom, od prihodkov plačevali davke. V času vojne so bili lahko vpoklicani kot pomožni vojaki
- Heloti-potomci starega prebivalstva Lakonije (pred Dorci), državni sužnji, imeli svojo zemljo-morali oddati del pridelka, s pomočjo tajne policije so jih nenehno nadzorovali, stroge kazni za poskus upora, včasih so morali sodelovati v vojski, redko jih je država za zasluge osvobodila
 - Kriptije-zasledovalni pohodi in poboji helotov, ki so jih organizirali spartiatii

✘ Peloponeška zveza

- Spartanci so z sklepanjem zavezništev postali velesila na Peloponezu
- 550 pr.Kr-večina peloponeških držav, zavezniki so imeli notranjo samostojnost, v primeru vojne so morali poslati vojako pomoč-vrhovno poveljstvo Sparte

Atene

✘ Ustanovitev:

- V pokrajini Atiki, razcvet so doživele v mikenski dobi, ko je na akropoli živel kralj
- Legenda: Tezej je v 7.st.pr.Kr združil občine v polis Atene
- Združevanje je potekalo postopoma
- Poljedelstvo, trgovina, obrt, rudnik srebra, marmorn pristanišče Pirej

✘ Ureditev:

- Popolna oblast kralja-začelo omejevti plemstvo, ki je odpravilo dedno kraljevstvo, omejilo kraljevo vlado na 10 let in l.682 pr.Kr. ga odstavilo
- Na kraljevo mesto postavilo 9 arhontov-državnih uradnikov, ki so se menjavali vsako leto, po poteku mandata so šči v areopag-svet starešin →aristokratska republika
- Nasprotja v družbi, plemstvu so nezapisana pravila določala da si je prilagajalo gosp. In osebno odvisnost kmeta od plemstva;socialna neenakost, zadolženost kmetov→z reševanjem tega se je razvijala demokracija
- Razvoj demokracije:
 - ▶ Drakon:po neuspeli uvedbi tiranije se je lotil reform;prvi zapisal zakone-Drakonovi zakoni in onemogočil njihovo samovoljno razlaganje(621 pr.Kr), odpravil krvno maščevanje, razlikoval med namernim in nenamernim umorom, zelo strogi→ni rešilo nasprotja(zapisani s »krvjo«)
 - ▶ Solon-vplival na razvoj demokracije, vzel se je na oblast v povezavi z političnimi problemi.;Salamino-pomemben otok so zasedli prebivalci Megare, tam je zavladal obup in Solon je s pesnijo podžgal rojake da so osvobodili otok;izvoljen v 6.st.pr Kr. Za arhonta in se je takoj lotil kmetijskih in političnih reform:
 1. Mali kmetje-šestinarji so morali dajati bogatašem 1/6 pridelka →prezadolženost(mnogi v sužnjost), grozili z nemiri:Solon je črtal vsa dolgove, prepovedal zadolževanje za osebno svobodo, odkupil kmete na državne stroške iz suženjstva
 2. Zemljiški maksimum-da nebi se kopičilo bogasvo
 3. prebivaslvo po premoženju(odvisen tudi položaj v vojski) razdelil v 4 razrede:petstomernike, viteze, zeugite, tete→timokracija
 4. Državo sta vodila aeropag in 9 arhinotov(izvoljeni le iz 500-mernikov)
 5. bula-svet 400:iz prvih 3 razredov(100 iz vsake file)-priprava zakonskih predlogov
 6. porotno sodišče-smeli sodelovati vsi
 7. številne druge ki so modernizirale družbo-jo naredilo bolj humano(prepovedal prodajo sinov, uvedel rednejše izobraževanje, določil vedenje, dal vsakemu pravico do tožbe...)
 - ▶ Posledice:zmanjšal moč aristokracije, posameznik odvisen od sposobnosti(ne od rojstva, privilegijev), bogastvo bilo merilo uspeha-pospešilo trgovino in obrt(vedel enotne mere in uteži, izboljšave v gosp.-oljični nasadi, pomoč obrnikom, reforma merskega sistema).
 - ▶ večina z Solomonovimi reformami ni bila zadovoljna(aristokrati prepričani da so izgubili preveč, ljudstvo da je dobilo premalo), zato se je umaknil iz Aten(da jih utrdi)
 - ▶ Prizistrat:Tekmovale 3 stranke:aristokrati-poljanska, meščanov-obmorska in ljudske demokracije-gorjanska(vodil Prizistrat, ki je obtožil nasprotnike atentata-rane sam povzročil).Prizistrat je dobil osebno stražo, zavzel akropolo in uvedel Tiranijo-560 pr.Kr.Pustil v veljavi Solonov sistem-vodil sam, podpiral male kmete(priskrbel posojila, odkupoval pridelke, znižal davke), napravil atensko keramiko svetovno znano, razširil trgovino, ustvaril nova

delovna mesta za obrtnike(gradnja vodovoda, stavb, cest), izdelal kovance, pospeševal umetnost in literaturo, ukvarjal z zunanjo politiko!

- ▶ Po smrti sta ga nasledila sinova Hipij in Hiparh, slednjega sta po 14 letih ubla Atena; Hipij se je počutil negotovega, zato se je povezal s Perzijci, kar so izkoristili nasprotniki in ga pod vodstvom Klistena, s pomočjo Sparte pregnali iz Aten in zrušili tiranijo-510 pr.Kr
- ▶ Klisten:že prej arhnot, po koncu tiranije pa se je vrnil-začel izvajati reforme:
 1. nevarnost za demokracijo je videl v filah, kjer so se ločeno združevali aristokrati in demokrati-spори. Atene je razdelil na mesto, zaledje in obalo, vsakega od teh pa še na 10 enot. Uvedel je še (namesto 4 stare) 10 novih fil- vsaka je obsegala mesto, zaledje in obalo. Tako je razbil stranke, vse državljane je izenačil, bulo je povečal na 500 članov (50 iz vsake file, vsi nad 30 razen tetov).
 2. Vsaka fila je imela en pehotni in 1 konjeniški polk
 3. Ostrakizem-črepinjska sodba- v ljudski skupščini-glasovali tako da so ime osebe vpraskali v črepinjo → da se nebi ponovila tiranija → iz države lahko izgnali vsakega, ki so ga sumili da je nevaren demokraciji
- Atiško-delska zveza: vojne s Perzijo so spremenile razmerja moči. Sparta je bila kopenska sila, Atene pa pomorska velesila. Atene so vodile ustanovite -477 pr.Kr zvezo, ki je imela nalogo da se bori proti Perziji. Financirale so jo države brez mornarice, druge pa so morale dati ladje. Vsi člani so bili v svetu, na začetku z istimi pravicami. Sedež je bil na Delosu, Atenci pa so bili glavni. Člani so bili večina polis v Egejskem morju, kmalu pa se je prelevila v Atenski imperij, saj so se Atene vmešavale v notranje zadeve, vzele svobodo skoraj vsem, vsak poskus odpada so kaznovali s silo, premaganim/sumljivim so vsiljevali naseljence-kleruhe, s katerimi so izvajali nadzor. Sedež so premestile v Atene, kakor da je tam varneje, a so izkoriščali 1/6 dohodkov zase.
- Periklej-demokratizacija-ker so med Perzijskimi vojnami teti bili veslači na ladjah, so se zavedali svojega položaja (Atene-pomorska velesila) in s pomočjo reform prišli do političnih pravic. To je hotel preprečiti areopag (odsluženi arhonti-plemili), ki so nadzorovali uradnike. Politik Efiat je v 5.st.pr Kr zmanjšal pomen areopaga, za njim pa je reforme nadaljeval Periklej. Oblast sta dobila ljudska skupščina in svet 500-bula (postala vlada, razdelili na 10 skupin-pritanije, ki so vladali desetino leta, znotraj te pa je bil odbor ki je dnevno volil predsednika). Nobena uradniška služba ni trajala dlje od leta, uradnike so določali z žrebom-da nebi bilo podkupnin, razen vojskovodij, ker je bilo potrebno posebno znanje. Z hitrim menjavanjem funkcij so želeli preprečiti da bi uradniki dobili preveč oblasti. Njegova ureditev je veljala za demokratično, ker ni bilo osrednje oblasti so se pojavili demagogi-politiki, ki so zapeljevali ljudi niso pa imeli jasnega cilja. Sodišča so bila tudi nedodelana, zakone so sprejemali vsi, hitro so se menjavali-sodbe so bile velikokrat odvisne od razpoloženja. Političnih pravic niso imele ženske, tujci in sužnji. Finance so dobivali iz atiško-deltske zveze, razcvet pa so omogočili delovni sužnji. Periklej je uvedel dnevnic in poskrbel da so med arhonte prišli vsi razen tetov.
 - ▶ Kultura na vseh področjih je cvetela. Po perzijskem požigu Temistoklesa je akropolo povečal in postavil tja mnoge javne stavbe. Zavzel se je za gradbo Partenona-templja. S propilejami je uredil dostop na Akropolo, zgradil pa je tudi

Erehtejon-Atenino svetišče(kipi deklet ki podpirajo zgradbo), dogradil tempelj Nike, Hefajstovo svetišče in Odeon-prostor za gglasbenike.Atene so postale središče kulture-tam so ustvarjali dramatik Ajshil, Sofokles in Evripid, načrtovalec mest Hipodamos, filozof Protagora, kipar Fidija, zgodovinar Herodot...

Vsehelenska ideja

- ◆ Zavest med Grki o pripadnosti enotnem grškemu svetu-zaradi vsehelskih institucij-preročišče v Delfih, olimpijske igre, kultura, Homerjeva epa, bogovi, skupna zgodovina, pisava, jezik
- ◆ Olimpijske igre-prve 776 pr.Kr do 4.st.n,št-vsake 4 leta v Olimpiji na Peloponezu, posvečene Zevsu.Športna in verska prireditve-romanje v Altis(najsvetejši kraj v Olimpiji-Zevsovo svetišče)-razvile iz slovesnosti v čast umrlim.Po legendi je prve priredil Herakles, po tem ko je očistil Avgiju hlev in vsaka 4 leta so šli glasniki z oljčnimi vejicami sporočati datum iger.Udeležili so se vsi Grki s veline in kolonij, in med njimi so razglasili 2-3 mesečno premirje, da so se tekmovalci v miru pripravili, gledalci brez skrbi odpotovali.Pomerili so se v teku, skoku v daljvo, metu diska, rokoborbi, boksu, pankrationu, dirkah z vozovi
- ◆ Delfi-po prepričanju Grkov so stali v središče sveta, grško preročišče posvečeno bogu Apolonu.Prerokovala je svečenica Pitija., njene govore so razlagali svečeniki.Na templju preročišča sta bila vklesana 2 nasveta:«Spoznaj samega sebe» in »Ničesar preveč«-vplivala na umetnost, filozofijo in kulturo.Tu so bile tudi pitijske igre v čast Apolonu.Imelo je vpliv saj so z nasveti uravnavali odnose med polisi, vodili kolonitacijo in določali voditelje, svetovali državno ureditev, postavljali temelje vojaškemu pravu.Odpravil ga je Teodozij 4.st.po Kr., ko se je uveljavilo krščanstvo

Grško-prezijske vojne

- 6.st-razmere v Mali Aziji so se spreminjale, tja se je širila Perzija.Prvo so premekali Lidijci in zasedli vso Malo azijo, tudi grške kolonije, potem pa so zavzeli še Egipt.
- Jonski upor-Perzijci so osvojeno zemljo razdelili na 2 upravna dela-satrapiji.Na čelo mestnih držav so postavili grške tirane, niso se pa vmešavali v življenje polis.Jonski Grki v Mali Aziji so bili kulturno, politično in znanstveno najbolj razgledani, njihovi polisi so bili središča trgovine, književnosti, filozofije, znanosti.Tirani so krepili občutek podrejenosti, ki ga pod Lidijo niso poznali, prizadelo pa jih je tudi gosp., pri trgovanju je Perzija podpirala Feničane.500.pr.Kr. je izbruhnil upor, na čelu je bil Milet, za pomoč pa so prosili tudi matično domovino, dobili so le simbolično.Prvo je bil upor uspešen, zavzeli so Sadre(sedež satrapije), potem je Perzija zadušila upor.5.st.pr.Kr. so Perzijci zavzeli Milet, ga porušili, prebivalce pa odgnali v suženjstvo(Mezopotamija).Grško pomoč so izkoristili za napad na Grčijo
- Maratonsko polje:492 pr.Kr-Perzijci neuspelo poskusili osvojiti Grčijo:kopensko vojsko so premagali Tračanim mornarico pa je uničil vihar.Vseeno je Makedonija in Trakija morala priznati perzijsko oblast.2 leti kasneje je perzijski kralj Darej I. poslal

glasnika, ki je zahteval pokornost-večina je to storila, le Atene(vrgli v prepad) in Sparta(vrgli v vodnjak) ne.490 pr.kr.-Perzija napadla GR. Po morju, zavzeli Eritrejo, izkrkali na Maratonskem polju in obračunali z Atenci.Pomoč iz Sparte je bila na prepozna, zato so se Atenci z pomočjo Platajcev sami borili-poveljstvo Mlitiada in 1x močnejše Perzijce premagali.Tudi ko so Perzijci hoteli onemogočiti Atene z morja niso uspeli-tam so jih že čakali hipoliti.

- ✚ Salamina-v pričakovanju napada sta se v Atenah oblikovali pomorska in kopenska stranka, vsaka pa je imela svoje priprave za spopad.Pomorsko je vodil Temistokles, ki se je usmerila na mornarico, kopenska(aristokrati)-Aristid-krepila kopensko vojsko.Obe sta gledali na svoje interese, z močnim ladovjem bi se okrepil sloj meščanov, s kopensko pa bi se uvljevali aristokrati-zemljiški posestniki.Astrid je bil z ostrakizmom izgnan, zato je zmagala pomorska, ki ej z dohodki rudnika srebra, posojili zgradila mnogo ladij-trier in postala najmočnejša pomorska sila v Gr. 5.st.pr Kr je 30 polis pod vodstvom Sparte sklenilo Helensko zvezo zaradi perzijske nevarnosti-razglasili so konec medsebojnih sovražnosti, se pripravili na spopad.Perzija-kralj Kserkses-480pr.Kr sta proti Gr.šli kopenska in pomorska vojska, sestavljena večinoma iz Feničanov.Prva grška obrambna linija je bila pri Termopilah, ožina je omogočila Grkom uspešno obrambo, dokler izdajalec ni Perzijcem po 2 dneh pokazal kako jih obkoliti.Gr.kralj Leonidas je pravočasno ukazal umik, sam pa branil sotesko do smrti.Po zmagi so Perzijci vdrli v Atiko, zažgali Atene, prebivalstvo se je umaknilo na otoke.Na morju so Grki se branili na Korintski ožini-480 pr.Kr-bitka pri Salamini.Gr.poveljnik Temistokel je spravil Perzijce v ožino in Grki so zaradi majhnih in okretnih ladij zmagali, perzijski kralj Kserkses pa ja prepustil poveljstvo Mardoniju, vojska se je umaknila v Tesalijo od koder je 479 pr.Kr pri Platajah napadla in zaradi spartanskega kralja Pauzanija so Grki zmagali na kopnem, na morju pa so pri Makali v Mali Aziji.Gr.polis so odpovedale pokoršččino perzijski državi.
- ✚ Vzroki in posledice-perzijska vojska je bila večja, a sestavljena iz različnih podjarmljenih narodov, Grki pa so bili tudi bolje opremljeni, borili so se za svobodo, politični red, ozemlje so poznali.Grčija je bila za Perzijo obrobna pokrajina, in po neuspehu niso vztrajali.Posebej pri Atencih je zmaga okrepila zavest o svobodi in da tudi nižji sloji lahko soupravljajo državo.

Peloponeška vojna

- Sparta je bila kopenska sila, a je z vojsko posredovala samo v skrajnih primerih. Politično je podpirala aristokracijo in oligarhijo, ukvarjala pa se je s poljedelstvom
- Atene so bili morská sila, za prevlado pa je bila pripravljena posredovati tudi s silo. Usmerjeni so bili v pomorstvo, trgovino, politično pa je podpirala ljudske stranke. Njen prevladujoči položaj je vznemirjal Sparto in zaveznice.
- Povod za vojno je bil spor med demokrati in aristokrati v Epidamnu, ki je prerasel v vojno med Korkyro-pomoč Aten in Korintom-pomoč Sparte.Atenci so nato spartanski zaveznici Megari prepovedali trgovati v pristaniščih deltsko-atiške zveze, Sparta pa ni videla izhoda po mirni poti je 431 pr.Kr izbruhnila vojna za 27 let:
 - 431-421 pr.Kr-Prvi so napadli po kopnem-Atiki Spartanci.Periklej je naročil naj se Atenci umaknejo za Akropolo, ko je napad minil pa so organizirali odpravo, ki

- je po morju pustošila mesta ob peloponeški obali, naslednje leto pa napad ponovili. Ker je v Atenah izbruhnila kuga (umrl tudi Periklej) sta izčrpani strani sklenili Nikijev mir, ki je določil premirje za 50 let in ohranitev statusa quo
- Odprava na Sicilijo-415-413 pr.Kr-Atenci so izkoristili spor 2 mest na Siciliji in začeli otok osvajat, saj so si hoteli povečati dohodke, okrepiti mornarico in končati obračun s Sparto. Vodil jih je Alkibiad in ko so obkolili Sirakuze-spartansko zaveznico je moral domov. Na poti pa je šel k Spartancem. Sirakuze so s pomočjo Sparte začeli obkoljevati Atence in jih premagali, ker se niso dovolj hitro umaknili.
 - Poraz Aten-404 pr.Kr-Atene so zgradile novo ladjevje, Perzija pa se je vključila v Peloponeško zvezo, Spartanci so Atencem ponudili mir, a so ti to zavrnili. Spartanci so pri Aigospotamih presenetili Atence in zajeli njihove ladje ter tako zmagali. Sparta je zahtevala da se Atene porušijo, a so potem sklenili da Atenci razrušijo zid, ki je povezoval jih s pristaniščem Pirej, izgubili so vse zunanje posesti, predati so morali vse ladevje, razpustiti Delsko-atiško zvezo in se vključili v Peloponeško, zamenjati demokracijo za oligarhijo.
 - Tebanska hegemonija-Atensko hegemonijo je zamenjala osvajalna spartanska, v spore v Grčiji pa se je vtikala tudi Perzija. 387 pr.Kr so v Perziji sklenili kraljevi mir ki jim je dal nadzor nad gr. Mesti v Mali Aziji, Spartanci pa povsod drugod. A Atene so 378 pr.Kr ustanovili pomorsko zvezo in tako hoteli zrušiti Sparto, okrepila pa so se tudi Tebe. Voditelj slednjih Epaminondas je premagal Spartance, peloponeška zveza je propadla, Sparta pa je izgubila svojo vlogo. Tebanska nadvlada je bila 10 let, 362 pr.Kr pa so jih pri Mantineji premagale Sparta in Atene. Ta čas pa se je krepila Makedonija.
 - Perzija: Perzija je pomagala-donar za ladija Sparti pri peloponeških vojnah. Pri mirovnih pogajanjih ni sodelovala, saj so se v Perziji godili upori in boj za oblast, kjer so v vojski kot najemniki služili tudi Grki, njen ugled pa je slabel, kar je krepilo grški občutek moči.

Kultura

- Pesništvo-Sapfo, Pindar
- Keramika:atenski lončarji so imeli svojo četrt Kerameikos
- Kiparstvo:Poliklet(kopjenosec), Miron(metalec diska), Fidija(kip Atene Partenos in Zeusa v olimpiji)
- Gledališče:Aristofan, Menander, Ajshil, Sofokles, Evripid
- Arhitektura:dorski, jonski in Korintski steber
- Zgodovinopisje:Herodot-grško-perzijske vojne;Tukidid-Peloponeške vojne;Ksenofot-Peloponeške vojne;Polibij
- Filozofija:Tales iz Mileta, Heraklit, Demokrit, Pitagora
 - Sofisti-Sokrat
 - Platon-ustanovil Akademijo
 - Aristotel-ustanovil Licej

Bogovi

Grški	Rimski	Opis
Zeus	Jupiter	Bog neba, bogov in ljudi

Hera	Junona	Zaščitnica zakona in poroda
Pozejdon	Neptun	Bog morja, povzročitelj potresov
Demetra	Cerera	Boginja žita, pridelkov in plodnosti
Apolon	/	Odganjalec zla, bog živine, lokostrelstva, glasbe, medicine in sprave
Artemida	Diana	Boginja lova, plodnosti in poroda
Ares	Mars	Bog vojne
Afrodita	Venera	Boginja lepote, ljubezni
Hermes	Merkur	Bog prometa, trgovine, glasnik
Atena	Minevra	Boginja modrosti, bojevanja
Hefajst	Vulkan	Bog ognja, vulkanov, kovačev
Hestija	Vesta	Boginja ognjišča, družine
Dioniz	Bakh	Bog vina, razuzdanosti

Helenizem

- V razdeljeni Aleksandrovi državi so se nad politiko razočarani ljudje zatekali v umetnost in duhovne vede. Grška kultura se je v Aleksandrovi državi spojila t v elementi in doživela vzpon-doba helenizma-323-30 pr.Kr(Rimljani zavzamejo Egipt-zadnjo helenistično državo).Ljudje v razdeljeni državi so z veseljem sprejeli grško uetnost, saj so verjeli da je višja civilizacija, ki mora postati last vseh.
- Rimska osvojitvev je bila le politična in upravna, saj niso mogli zbrisati vpliva helenizacije.V province so govorile grščino, ki je postala uradni jezik bizantinskega cesarstva.V stik z tem so prišli tudi Judje, in v Aleksandriji so Staro zavezo prvič prevedli v Grščino, v slednji pa je bila napisana tudi Nova zaveza, da bi se vera lažje širila.
- V tem času širjenja kulture pa so polis propadale skupaj z ideali.Narodna grška zavest je izginila in namesto ljudske skupščine so vladali helenistični kralji-absolutna država.
- Središče helenizma je bila Aleksandrija, ki je bila tudi zgrajena po helenističnih predpisih.V sklop kraljeve palače je spadal tudi Muzeion-dom Muz-akademija znanosti kjer so delali učenjaki, saj so imeli skoz na voljo knjižnico, kjer je bilo shranjeno večino takratnega znanja.
- Znanost-
 - Erastoten-literat, filozof, geograf, znanstevanik::izračunal je obseg Zemlje in narisal do takrat najboljši zemljevid
 - Evklid-ustanovitelj aleksandrijske matematične šole, geometrik

- Arhimed-matematik, fizik::številk, zakon o specifični teži(»Heureka«), izračunal pi, izumitelj bojnih strojev
 - Astronomija:Aristarh(zemlja vrti okoli sonca) in Hiparh(atlas neba)
 - Medicina-Herofil(možgani središče živčnega sistema) in Erasistratos(krvni obtok)
- Književnost-
 - Pesništvo→razvoj, vzpon epike:Kalimahos iz Kirene, Apolonij z Rodosa
 - Lažja poezija-pastirske pesmi/bukolike:Teokrit iz Sirakuz
 - Komedija-bolj razmišljujoča:Menander
 - Mimos-razvoje iz komedije-kratek dialog, monolog
 - Izdajateljska dejavnost-slovnice, leksikone, kritike, antologije
 - Jezikoslovje
- Savbarstvo in kiparstvo
 - Poudarjali veličasnost
 - Portret(v kiparstvu)→miselnost da se vladarji lahko kosajo z bogovi
 - Laokoontova skupina, Umirajoči Galec, Galec z ženo, reliefi Zesovega oltarja, Afrodita z Melosa in Nika z otoka Samotrake
- Filozofija-
 - Skeptiki, kiniki(Diogen)
 - Stoicizem-Zenon→zadrževanje čustev
 - Epikurejstvo-Epikur-pomembno le kar lahko zaznaš in občutiš-ugodje

Etruščani

- Imeli so velik vpliv na razvoj Apeninskega polotoka. Bili so počasi nastajajoča mešanica sredozemskih avtohtonih prebivalcev in priseljencev iz Egejskega in maloazijskega območja, glede jezika in materialnih ostankov.Imeli so prevlado na S polotoka, Z Sicilijo, morjem med Etrutijo.
- Politično:Svoje prvotno naselitveno ozemlje so v 6.st.pr.Kr razširili čez Apenine v Padsko nižino, na jugu pa do Velike Grčije
- Gospodarstvo:pastirstvo in poljedelstvo na obmorskem delu.Preko gr.kolonij na J italije in trgovcev so se seznanjali s tujo kulturo.Bili so zlatarji poznali pa so tudi kovine.
- Družba:vodilni nad ljudstvom so bili aristokrati, na čelu teh pa so bili posvetni in verski poglavarji.Ženska je bila cenjena in spoštovana.
- Kultura:Od Etruščanov so Rimljani prevzeli gradnjo cesr, vodovodov, mostov, prekopov, obokov.Bili so mnogobožci in vraževerni-podobnost z Rimom.Znani so predvsem po nekropolah, trupla so pokopavali v sarkofagih, te pa v grobnicah.Kmalu so bili močno kulturno odvisni od grkov, saj so prevzeli od njih keramiko, slikarske, kiparske tehnike in pisavo, iz katere so oblikovali svojo.
- Bili so pomemben posrednik med Grčijo in Rimom, po 6.st.pr.Kr pa so jih Grki začeli izrivati.

Rimljani

Padec monarhije in nastanek aristokratske republike:

- ⊕ Vedno večja nasprotja med patriciji in plebejci (slednji zaradi dolgov postajali sužnji, obubožani zahtevali zemljo, trgovci, obrtniki so bogateli a niso imeli vpliva) je to skušal rešiti že kralj Servij Tulij 6.st.pr.Kr z reformo, ki je razdelila zemljo na tribuse (mesne in podeželjske), dal oceniti posestva in lastnike po premoženju razdelil na 5 davčnih razredov, zunaj katerih so ostali le revni-proletarii (niso plačevali davkov in služili v vojski). Višji razredi so sestavljali centurijsko skupščino, kjer je imela največ glasov aristokracija, tako da se niso niti bogati plebejci niso mogli uveljaviti. Zaradi politične krepitve patricijev so izgnali zadnjega etruščanskega kralja Tarkvinija Ošabnega in s političnim prevratom l.509 pr.Kr pod vodstvom Junija Bruta ustanovilo aristokratsko republiko.
- ⊕ Republika: Rimski senat so sestavljali prvo le patriciji, ljudsko skupščino pa vsi odrasli moški z rimskim državljanstvom. Slednja se je sestajala na Marsovem polju, kjer je volila konzule in glasovala o zakonih. Spori med patriciji-oblastniki in plebejci, ki so hoteli več besede pri politiki so pripeljali do upora plebejcev in boja za enakopravnost-170 let.
- ⊕ Boj za enakopravnost- stanovski boji so se začeli že 5.st.pr.Kr., zaradi nezadovoljstva plebejcev v državi kjer so imeli le obveznosti-davčne in vojaške. Začeli so sklicevati lastne ljudske skupščine in s tem dosegli da so lahko volili 2 svoja zastopnika-ljudska tribuna, ki sta lahko z vetom ovrгла vsako odločitev konzulov. Sodstvo tudi v patricijskih rokah (sodba večkrat iztekla v njihovo korist), zato so zaradi plebejcev izbrali 10 mož ki so sestavili prve zakone-na 12 bronastih ploščicah, ki so bili razstavljani na forumu. Tu je bilo združeno zasebno, kazensko, družinsko in dedno pravo. 4.st.pr.Kr. sta ljudska tribuna postavila zahtevo da je en od konzulov plebejec, kmalu so si zagotovili še vstop v senat in uradništvo. Boj se je končal v 3.st.pr.Kr ko so sklepi plebejskih skupščin zakonsko veljali, vsi rimljanski državljanji so imeli politične pravice. Ker uradništvo ni bilo plačano so te službe hoteli le bogati patriciji in izoblikoval se je nov sloj-službeno plemstvo-nobiliteta.

Življenje Rimljanov

- ⊕ Mesto Rim-velike razlike med prebivalstvom glede na položaj, bogastvo in vpliv v družni.
 - ⊞ Terme: tam so se ljudje kopali, sproščali, očistili pore, masirali, pogovarjali. Okoli je bilo mnogo igrišč, telovadnic, knjižnice, vrtov, moški prostori pa so bili ločeni od ženskih.
 - ⊞ Insulae-večnadstropne stanovanjske hiče-pogosti požari saj je bila notranjost iz lesa.
 - ⊞ Circus-hipodrom-stadion z tekmovalno progo, kjer so tekmovali z vpregami, bili so boji konj, slonov, akrobacije na konjih
- ⊕ Zabave in igre-k preprečevanju izbruha nezadovoljstva je pripomoglo brezplačno razdeljevanje žita revnim bilo pa je tudi poskrbljeno za zabavo.
 - ⊞ Gledališča-predstave po grškem vzoru, zabava za višje sloje. Tragedije, komedije in lastni tipi predstav-mimus-pantonima

- # Amfiteatri-arena, kjer so bili boji živali, sužnjev-gladiatorjev. Za predstave v amfiteatru je skrbel cesar, v provincah uradniki.
- ☉ Vsakdanja hrana revnejših je bila bolj siromašna-fige so bile glavna jed, kruh pa nedosegljivi razkošje.
- ☉ Na podeželju je živela večina ljudi, kjer so bila velika kmetijska posestva v lasti bogatašev, za njih pa so skrbeli poljedelci, sužnji, uvoženi iz provinc. Slab položaj je mnoge prisilil da so se selili v mesta, kjer so pripadali množici brezposelnih.
- ☉ Suženstvo-v 3. in 2.st.pr. Kr-čas vojn je bilo v Italijo pripeljanih mnogo vojnih ujetnikov ki so postali sužnji na podeželju in se jim je godilo bolj slabo. Sužnjem v mesu-hišnim, kuharjem, zdravnikom, učiteljem, katerih znanje je bilo zelo cenjeno in so bili poredko celo osvobojeni. V rimskem imperiju so bili tudi galjoti, veslači na galejah, ki so prevažali razne dobrine iz provinc. Najslavnejši pa so bili gladiatorji.
- ☉ Ženske-bile so brez političnih pravic, v zgodnji dobi republike je pater familias odločal o vsem, celo smrti svoje žene in otrok. Naloga je bila skrb za hišo, otroke, sprejemanje gostov, in hišne duhove. Lahko se je pojavljala v javnosti a bila brez političnih pravic. Rimske ženske so zahtevale enakopravnost z tekmovanjem v dirkah, oblečene kot moški. Helenizem jih je naučeval nad izobraževanjem in postale so književnice, odvetnice in celo v politiki.
- ☉ Bogovi-najstarejša rimska religija je častila duhove, brez mitov. Imenovali so jih numina in bili povezani z poljedelstvom, smrtjo, ko pa so prišli v stik z Grki so razvili kult božanstev. V Panteonu-svetišču vseh božanstev, so častili bogove le višji sloji, ki so imela poleg teh tudi svoja. Na rimsko so poleg grške vplivala tudi etruščanska, egipčanska in perzijska božanstva. Nadzor nad vero so imeli pontifiki, sestavljena pa je bila iz molitev, žrtvovanj, mitov... Vsaka hiša pa je imela tudi hišne bogove, katerim so postavili manjše oltarje. Rimski cesarji so veljali za božanske osebnosti, zato so jim po smrti postavili svetišče.
- ☉ Znanost v rimskem času ni napredovala, saj so raziskave temeljile na dejstvih, ki so prihajala iz Gr. in helenizma. Plinij Starejši je napisal Enciklopedijo o dotedanjih znanstvenih dosežkih. Nekateri so se raje posvečali medicini-Galen. Bolj so napredovali v tehniki in tehnologijo, predvsem vojaško(katapulti, samostreli, ovni, svetilniki, centralno ogrevanje)in v kmetijstvu-glavni gospodarski panogi(mlini, gnojila)
- ☉ V zgodovino pisju se je uveljavil Salustij, Julij Cezar i, Tit Livij in Kornelij Tacit.
- ☉ Z geografijo pa se je ukvarjal Strabon ki je izdelal zmeljevid rimskega imperija.
- ☉ Močan vpliv grkov se je pokazal v književnosti, saj je nastajala pod grškim vplivom. Začetnik je bil Livij Andronik.
 - # Zgodnje rim slovstvo so ustvarjali avtorji iz Velike Grčije-temeljilo na epu in komediji:: Plavt, Afer, Enij, Kato Starejši
 - # Satira je bil edini poskus lastne rimske dramatike
 - # Na koncu republike se je razvijala bolj samostojno-Cezar, Cicero, Lukrecij(←epika→) Katul
 - # V avgustovi zlati dobi so delovali predvsem Vergilij, Horacij, Livij (zgodovino pisje) in Ovidij
 - # Po Avgustu je književnost v klasični obliki propadla. Proza Seneke in epika Lukana označujeta ta čas, uveljavljali pa so se tudi krščanski avtorji.

Prehod iz starega v novi vek

- ✘ Pred velikimi odkritji:
 - o Irski misijonarji- Atlantski ocean
 - o Vikingi- Grenlandija, Islandija in SV obale Amerike
 - o Marko Polo- preko Azije do Kitajske in Mongolije
- ✘ Trgovina z V- muslimani ovira, odrezanost Evrope od trgovskih središč.
- ✘ Korist le za Benetke in Genovo-monopol v trgovini z muslimani.
- ✘ Blago z V(svila, porcelan, začimbe, preproge...) prišel do Sredozemlja po karavanskih poteh, indijskem oceanu, Rdečem morju ali preko Egipta, kjer so ga muslimanski trgovci prodali Genovi ali Benetkam, ti pa po Evropi(višja cena).
- ✘ Propad mongolskega cesarstva, njihovega cestnega omrežje z obcestnimi postajališči po celi Aziji, vladarjev in prodor Turkov v Malo Azijo in Balkan-Evropejci malo stikov v 15.st. s Kitajsko.
- ✘ Trgovske poti proti Kitajski nadzirali Turki&Arabci, visoke cene orientalskih izdelkov, padec Konstantinopla, večja turška moč-pretrgana kopenska pot na Daljni V.
- ✘ Nove poti do Kitajske in Indije-odprave za iskanje novih poti-obetali dobiček od trgovine z Atijo
- ✘ Španija in Portugalska-pričakovali razširitev svojih vplivov(ekonomske, politične, vojaške prednosti)
- ✘ Širjenje krščanstva(očistiti muslimanskega vpliva)-misionarska gorečnost in križarska misel
- ✘ 14. in 15. st-napredek pomorske tehnike(kompas, jadra, večje ladje, astrolab) in geografskega znanja(zemljevidi;Portugalci in Španci-iskanje poti okoli Afrike in preko Atlantskega oceana do Indije), naravoslovihi raziskovanj(zemlja-okrogla, Kopernikov heliocentrični sistem)
- ✘ Želja po odkrivanju novih ozemelj(nemirni sr. Vek-pot proti Daljnem V ovirala nomadska ljudstva)-znanje o Indiji, Kitajski, Afriki pomankljivo
- ✘ 15.st-iskanje novih poti na V-hoteli trgovati neposredno(izključiti muslimanske posrednike)
- ✘ Portugalska-trgovino usmerili najprej na Atlantik-prodirali proti ekvatorju
 - o Henrik Pomorščak ustanovi na rtu San Vincente evropsko pomorsko šolo.Cilj: z raziskovanjem Z-afriške (začetek trgovine s sužnji) obiti muslimanske trgovce v Afriki in jih tako izključiti.Organiziral več ekspedicij(odkril Madeiro, Azore, Kapverdske otoke).
 - o Bartolome Diaz-1488-objadral Rt Dobrega upanja(J Afrika)
 - o Vasco de Gama-1498-priplul v Indijo(začetek vzpona Portugalske v kolonialno silo)
 - o Pedro Alvarez Cabral-Brazilija

- ✘ Španija-
 - Krištov Kolumb-1492-odplul proti Z, da bi poiskal pot do Indije, pristal na Bahmskih otokih, Kubi, Haitiju. Na poznejših plovbah je odkril Male Antile, Jamajko, Portorico, obale Srednje Amerike. Bil je prepričan da je odkril pot v Indijo (kasneje Amerigo Vespucci opiče novo celino).
 - Ferdinand Magellan-objadral svet-1519
 - Hernando Cortez-1519-osvajanje azteške države (zaradi zlata), sprejeli z bogatimi darovi (zaradi mita), Španci pa razdejali in pobili Azteke
 - Francisco Pizarro-v Andih uničil državo Inkov
 - Francisko de Montejo-zavzel državo Majev na Jukatanu
- ✘ Pogodba med Portugalsko in Španijo v Tordesillasu-razdelili monopol pri osvajanju novih dežel po dveh meridianih (Atlantski in Tihi ocean)
- ✘ Anglija: Giovanni Caboto-raziskal S-ameriško obalo na poti v Indijo
- ✘ Francija: odprava v S Ameriko- Giovanni iz Verrazana in Jaques Cartier
- ✘ Odkriteljem so sledili osvajalci-konkvistadorji, ki so ozemlja spreminjali v kolonije. V Sr. In J Ameriki so naleteli na civilizacije Aztekov, Majev in Inkov.
- ✘ Plemiči in pustolovci so se odpravljali v novo-odkrite dežele zaradi bogastva- uničevali Indijance in njihovo kulturo.
- ✘ Misijonarji so širili krščanstvo (s silo).
- ✘ Nasilnost Špancev, strah pred strelnim orožjem in konji, nemoč in naivnost Indijancev so omogočili Špancem da so uničevali indijanske države in kulturo
- ✘ V osvojenih deželah je vladal podkralj z vojaki in uradniki, Španci so si zemljo razdelili, Indijance pa uporabljali v rudnikih in na plantažah (umirali)
- ✘ Las Casas-kritiziral tako početje, svetoval naj za težja dela uporabljajo črnske suznje
- ✘ Nova odkritja so pripomogla k odpravi lakot v Evropi, stik različnih kultur (izmenjava tehničnih pridobitev), začetek evropske gospodarske, politične in kulturne prevlade v svetu, središče svetovne trgovine je postalo Atlantski ocean (prej sredozemsko morje)
- ✘ Španija in portugalska-velesili, pomembna angleška in nizozemska (pod Španijo) pristanišča-Antwerpen-križale poti mednarodne trgovine (denarno središče-prva evropska borza, vnaprej določene cene)
- ✘ Blagovno-denarno gospodarstvo (zaradi pritoka zlata in srebra), razvoj kapitalistične proizvodnje, vrednost denarja pade, večje cene, sledijo gospodarske krize

Iz Evrope v Ameriko

Iz Amerike v Evropo

Konj, osel, kokoš, prašič, miš, podgana	Puran, lama, alpaka, činčila
Sladkorni trs, kavo, banane, riž, pšenico, ječmen, rž, soja, čičerika, leča, zelje, solata, beluši, špinača, blitva	Paradižnik, krompir, kumare, fižol
Čaj	Kakav
Meta, bazilika, peteršilj, majaron, timijan, rožmarin	Paprika, vanilija, kokain
Murva	Agava
Egipčanski bombaž, lan, konoplja	Ameriški bombaž kavčuk
Mandeljevec, oljka, breskva, marelica, jabolko, hruška, pomaranča, limona, grenivka, vinska trta	Kikirikij, lešnik, papaja, avokado, ananas, jagoda, malina
	Tobak, žvečilni gumi

Vrtnica, lilija	Orhideja
Železo, obdelovanje stekla, lončarsko vreteno	Kanu, viseča mreža, barvila
Jezik, vera, abeceda, smodnik	
Koze in druge nalezljive bolezni	Sifilis

Humanizem

-(»okritje človeka«)-idejno in literarno gibanje

- ➔ Zaradi kolonialnih osvajanj, iznajdbe tiska(širjenje knjig), napredka blagovno-denarnega gospodarstva se je začela spreminjati miselnost. Posledica so bile duhovne, gospodarske, družbene in kulturne spremembe, fevdalizem je bil v krizi in meščanstvo se je krepilo, to pa ni moglo sprejeti srednjeveških verskih nazorov (onstranstvo) saj so se zanašali na razum, sposobnost mišljenja.
- ➔ Vzor so našli v antičnih književnikih, filozofih in umetnikih, preučevali poglede antičnih piscev na življenje, naravo in človeka(Aristotel in sholastika-ustanavljanje univerz, Platon-novoplatonistično gibanje). Vpliv bizantinskih učenjakov, ki so se pred Turki umaknili v Italijo
- ➔ Ospredje zanimanja-človek(ne bog)
- ➔ 15.st-začel širiti v Italiji, kjer so bile pomembne države:Milano, Benetke, Genova, Firenze, cerkvena država v Rimu in neapeljska kraljevina.Države na S so doživele visoko stopnjo gosp. in političnega razvoja(imeli v rokah trgovske zveze z Orientom, slavna italijanska obrt, razmah trgovskih in bančnih poslov).
- ➔ Bogati meščani v Italiji so imeli tudi politično oblast, zato je bila značilna težnja po bogastvu, uspehu, slavi, naklonjeni pa so bili tudi izobrazbi in umetnosti.Da bi si povečali ugled so podpirali nadarjene umetnike, po tem je slovela družina Medičejci iz Firenc(ustanavljala posvetne knjižnice).Moč denarja je v Italiji pripomogla k širjenju humanizma.
- ➔ Humanizem je spodbujal individualni razvoj, samobitnost, razvoj znanosti in raziskovanja in harmonijo telesa, duha in narave.
- ➔ Humanizem je temeljil na vrednosti osebnosti in sprejetju zemeljskega(človek in narava, obsojanje družbenih razmer...)
- ◆ Francesco Petrarca-prizadeval si je za ponovno rojstvo antike, pisal sonete
- ◆ Giovanni Boccaccio-Decameron- opisal življenje firenške družbe v 14.st.
 - ▲ Postavila temelje italijanskem književnem jeziku
- ◆ Luksemburški cesar Karel IV.
- ◆ Erazem Rotterdamski-grajal papeštvo, nezdrave razmere v cerkvi, ošabnost plemstva, vojne, zavzemal se je za strpno krščanstvo-satira Hvalnica norosti(norčeval iz pokvarjenih, nevednih duhovnikov, ki živijo udobno le zaradi ljudske neumnosti)
- ◆ Francois Rabelais-borec za humanistične vzgojne ideale, smešil fevdalno družbo in sholastike
- ◆ Miguel de Carvantes-Don Kihot-prikazal viteza kot nosilca starošpanskih vrlin in idealizma, ki ob propadanju Španije deluje jalovo
- ◆ William Sheakespeare-prikazoval silovitost strasti v drama Hamlet, Macbeth..

- ➔ Humanizem se je razširil v Francijo, Španijo, Anglijo...
- ➔ V znanosti so se oprli na opazovanje in eksperiment, začeli odkrivati zakonitosti narave, uprli so se stari miselnosti(cerkvi, ki je kazala hud odpor)
 - Nikolaj Kopernik-heliocentrična teorija
 - Galilejo Galilej je izumil teleskop ter z opazovanjem potrdil trditve Kopernika in Bruna, da se vesolje razprostira v neskončnost
 - Giordano Bruno-trdil da je svet neskončen, naš sončni sistem le eden izmed mnogih, da obstajajo bitja, popolnejša od človeka(zažgan na grmadi)
 - Paracelsus-zdravnik
 - Leonardo da Vinci-slikar, kipar, arhitekt, inženir, povezoval umetnost in znanost
- ➔ Pomorščaki so pripomogli k razvoju geografije
 - Gherard Mercator-novi zemljevidi, atlas
 - Martin Behain-prvi globus
- ➔ Na podlagi družbenih in socialnih sprememb so se razvile različne teorije
 - Niccolo Machiavelli-delo Vladar-politična problematika, meščanska težnja po združitvi Italije, cilj opravičuje sredstva
- ➔ Socialni problemi, ki so nastajali ob razpadanju fevdalizma, kritike družbenega stanja
 - Thomas Morus-Utopija-opis vzorčne države, kjer ni zasebne lastnine, denarja, vsi morajo delati in se izobraževati, cilj je naravno čivljenje, ki ga vodi razum.Sprl se je tudi z Henrikom VIII., ker je zavračal supermacijski akt(postavil Henrika VIII. Nad cerkvijo in ustanovil anglikansko cerkev)-usmrčen
 - Tommaso Campanella-Država sonca-zavzemal za odpravo zasebne lastnine

Renesansa

-Preporod in oživitev antične lepote

- ➔ Zgodnja(14-15.st) in pozna renesansa (16.st.-vrhunec umetnostnega ustvarjanja)
- ➔ Do 14.st. je prevladoval gotski slog z katedralami, v renesansi pa ne prevladuje gradnja cerkva, temveč posvetnih stavb, ki delujejo preprosto, skladno, s polkrožnimi loki, antičnimi kapiteli in venci-tako so v 16. st. gradili javne stavbe, palače in cerkve
- ➔ Izvolitev papeža Julija II. v 16.st. zaznamujejo umetnosti dosežki v Rimu
 - Cerkev Sv.Petra- za prenovitelja določil Baramanteja(tako je podprl novi slog)
 - Prezidava vatikanske palače-poslikava v Sikstinski kapelici-Michelangelo(freske)
 - Slikar in arhitekt Rafael je okrasil 3 sobane v Vatikanu
- ➔ V slikarstvu se je kazal realizem, ki je temeljil na natančnem opazovanju narave(natančno prikazovanje).Z lepoto telesa so hoteli pokazati tudi bogato notranjost.
- ➔ Michelangelo, da Vinci, Rafael, Tizian, Filippo Brunelleschi...
- ➔ Renesansa se je iz Italije razširila po Evropi, največji razcvet je dobila nizozemska umetnost
 - Jan van Eyck-utemeljitelj realističnega
 - Pieter Bruegel-prizori iz kmečkega življenja, preprosti užitki

- Hieronymus Bosch-naravni način upodabljanja, fantastična, moreča tematika, nakazuje prihajajočo, novo dobo
- ➔ Francija-čas vlade Franca I.-centralizirana monarhija, kjer so posnemali italijansko kulturo in polnile knjižnice z humanističnimi deli
 - Louvre-dvorec francoskega kralja v Parizu
 - Jean Fourquet-slikar zagovarjal nauk, da mora umetnik opazovati naravo
- ➔ Španija-dvorec španskega kralja Fillipa II. sezidan v renesančnih oblikah
- ➔ Nemčija-umetnost pod močnim vplivom nizozemske-Durer in Holbein predstavlja višek renesanse v Nemčiji, slavna zaradi grafike
- ➔ Glasbena renesansa-(prej glasba močno polifonična) nastopi prevladovanje ene melodije nad drugimi, opera je črpala snov iz grške mitologije.

MANIERIZEM

- V 16.ST. je renesansa prešla v manierizem, katerega značilnost je odmik od strogih načel renesanse. Je ogledalo političnih, socialnih in duhovnih nasprotij tistega časa. Renesančni optimizem se umakne dvomom, lepoto nadomesti prevladujoča grdota, harmoničnost pa vsakdanja neubranost. Vrednote najdejo v srednjem veku.
- Bistvo je nenavadnost, čudaškost-nemir reformacije in protireformacije se najde v razgibanosti upodobljenih figur, podaljšanih telesih, nejasnih podobah
- Tintoretto, El Greco, Arcimboldi...

Reformacija

- ✦ V času papežev Inocence VIII. In Aleksandra VI. Borgia se je širila nemoralna. Duhovščina je živela razuzdano, dohodke so porabili za utrjevanje posvetne oblasti, pojavljala se je simonija(kupovanje funkcij in služb), nepotizem(dajanje prednosti sorodnikov, pri podeljevanju funkcij, služb) in prodajanje odpustkov(odkupnina za odpustitev grehov-prodajali ker je papežu primanjkovalo denarja za gradnjo cerkve Sv.Petra)
- ✦ Nemčija-najbolj očitne cerkvene zlorabe(drugod absolutni kralji omejili papeževo moč), saj je bila razcepljena na kneževine, svobodna mesta in viteške posesti. Osrednja oblast ni bila dovolj močna da bi podredila cerkev državi.
- ♣ Johannes Tetzl-trgovec z odpustki, izkupiček naj bi uporabil za gradnjo cerkve sv. Petra, a je z njim nadškof odplačeval dolgove
- ♣ Martin Luther-ogorčenje nad prodajo odpustkov-31.10.1517 je napi 95 tez na vrata wittenberške stolnice-obrazil svoj protest in pozval na razpravo
- ♣ Papež je sprožil proti Luthru postopek krivoverstva, sledila so zaslišanja v Augsburgu, a Luther ni nič preklical, zahteval je obnovo krščanstva, kot ga uči evangelij, pogoj da se cerkev ne sme postavljati nad državo in da je edini temelj vere Biblija, ki bi jo morali vsi brati v razumljivem jeziku

- ♣ Postavil je temelje reformaciji-človek doseže odrešitev le z vero(ne dobrimi deli), duhovniško posredovanje med vernikom in bogom ni potrebno, vernik se mora ravnati le po Bibliji, nobenih drugih določilih cerkve
- ♣ Papež je objavil bulo, obsodil Luthra kot krivoverca, mu zagrozil z izbočenjen, vendar Luther je bulo javno zažgal, zato ga je papež izbočil.
- ♣ Razkol znotraj krščanstva, nemški kralj Karel V. je hotel obdržati enotnost vere (bal da bo sledil tudi razkol cesarstva) zato je sklical zbor v Wormsu, ki je prepovedal luteranstvo(ni imelo sredstev za uresničitev-kralj je bil v vojni s Francijo, ni mogel začeti še verske vojne).
- ♣ Saški volilni knez Friderik II. Je spravil Luthra na varno na grad Wartburg, kjer je Luther prevedel sveto pismo v nemščino
- ♣ Zaradi organizacijske sposobnosti Luthrovih sodelavcev in podpore knezov se je protestantska reformacija širila in kljub problemom(vitezi so jo hoteli izkoristiti za polastitev cerkvene zemlje, kmečke vojne) so jo sprejeli vladarji Saške, Hessna, Brandenburga, Braunschweiga, Danske in Švedske, prekinili stike z rimsko cerkvijo in oblikovali državne cerkve v skladu s protestantizmom, prav tako pa so razveljavili celibat, cerkveno imetje so sekularizirali(napravili posvetno), odpravili svetniške podobe, spremenili bogoslužje, menihi so zapuščali samostane(živeli kot laiki).
- ♣ Državni zbor v Speyerju-kralj ponovno prepovedal luteranstvo, je nekaj knezov in mest protestiralo zato ime protestanti.
- ♣ Zaradi turške nevernosti, poraza v boju s Francijo kralj ni mogel streti opozicije protestantskih knezov in državni zbor v Augsburgu -1555 je sklenil enakopravnost ver (augsturški verski mir), versko razdelitev Nemčije in odpoved spravi med katoliki in luteranci. Svoboda izbire je bila dana le knezom, podložniki pa so morali sprejeti vero gospodarjev:«Čigar dežela tega vera.»

➔ Meščanska smer reformacije:

- ♣ Nad reformacijo se je najprej navdušilo meščanstvo v J Nemčiji(Luthrova »cenejša cerkev«), tako so nastajale evangelistične občine.
- ♣ V Švici je bila ta smer najmočnejša.Tam je reformacijo uvajal Ulrich Zwingli, ki je izhajal iz humanizma, kritiziral katoliške obrede, predvsem zakramente
- ♣ Jean Calvin-v Ženevi pomagal urediti politično oblast meščanom obenem pa uvedel tudi novo vero, povezano z upravo.Temeljila je na verski občini, ki jo je vodil svet pridigarjev in starešin-prezbiterijanska cerkev-ki je nadziral življenje vseh vernihov(redni prihodi v cerkev, skromno in moralno življenje). Učil je da je bog že pred rojstvom določil zveličanje ali pogubljenje-predestinacija, in le kdor bo služil Bogu lahko upa, da je med izvoljencu. Uvedel je skromno cerkev, ukinil mnoge praznike(nestrpni do nasprotnega mišljenja).Calvinova reformacija se je razširila v Francijo, pristaši Hugenoti, Škotsko, Nizozemsko in Anglijo.Igral je pomembno vlogo pri nastanku mestnih držav.

➔ Plemstvo in reformacija

- ♣ Videli so priložnost za utrditev vpliva, revnejša cerkev pa bo omogočila, da se bodo lahko polastili njenih posesti.V Nemčiji je luteranstvo pomagalo da so utrdili fevdalizem in politično razcepljenost, sami pa so nadzirali državno cerkev.
- ♣ Švedski kralj Gustav I.Vasa-z plemstvom zaplenil cerkveno premoženje, utrdil oblast in zmanjšal moč cerkve

- ♣ Danski kralj Kristijan II. Razglasil luteranstvo za državno vero(Norveška in Islandija sta bili podrejeni-prisiljeni sprejeti vero)
- ♣ 1534-angleški parlament je sprejel Zakon o vrhovni oblasti, ki je Henrik VIII.priznal naslov vrhovnega poglavarja angleške cerkve (razkol z Rimom je povzročila zahteva kralja za ločitev od Katarine Aragonske, kar je papež odklonil) kralj je poddržavil samostansko posest, podelil plemstvu, razprodal in nastala je anglikanska cerkev-mešanica katolicizma in protestantizma(preganjal vse katolike in protestante).
- **Kmetje in reformacija**
 - ♣ Prekrščevalci-anabaptisti-krst odraslik, socialne reforme(svobodne cerkvene občine, kjer bi bili vsi enaki, skupno premoženje)
 - ♣ Thomas Munzer-uvredba »kraljevstva pravice in ljubezni«-zahtev po spremembi države v krščansko demokratično skupnost(enakost med ljudmi, ideja se uveljavi v kmečkem uporu)
- Reformacija se je razmahnila v državah kjer uprava ni bila dovolj močna, da bi poskrbela za versko enotnost, nagibala se je k prvotni preprostosti cerkve, neposrednem stiku vernikov z Biblijo, tako so začele nastajati verske knjige v ljudskih jezikih(kulturni dosežek).

Protireformacija

- 16.-17.st. akcije rimsko-katoliške cerkve, s katerimi je hotela vzpostaviti katolištvo, versko enotnost(z reformacijo je zgubila velik del Nemčije, Švice, Skandinavijo, Anglijo in Škotsko).Prvo je morala utrditi disciplino v cerkveni organizaciji, odpraviti zlorabe, kar je utrdila z vrhovnim inkvizicijskem sodiščem in koncilom v Tridentu. in dobiti podporo vladarjev.V protireformaciji je bilo več sprememb znotraj cerkve, katere moč so papeži okrepili.
- Ignacij Loyola je ustanovil jezuitski red, močno orožje-znanstveniki, duhovniki, misijonarji-dobili pomembno vlogo v kulturnem in političnem življenju.Na dvorih vladarjev in plemstva so kot spovedniki slišali politične skrivnosti in jih spodbujali k protireformaciji.Upravljali so tudi fevdalna posestva, manufakture, banke, se ukvarjali s trgovino in poučevali.Z zvezami, bogastvom in disciplino so vplivali na prenovo katoliške cerkve.
- V Rimu je bila obnovljena inkvizicija, zaostren boj proti krivovercem in znanstvenikom, ki so ogrožali verska načela.
- 1545-papež sklical v Tridentu koncil, ki naj bi razrešil verski spor, reformo cerkve in osvoboditev kristijanov izpod muslimanov(potekalo 18 let).Zavzeli so se za boljše izobrazbo duhovnikov, prepovedali simonijo in prodajo odpustkov, ter določil prevence in dolžnosti papeža.Ni se mu posrečilo združiti razcepljenega krščanskega sveta.
- Okrepljena cerkev se je spustila v boj z reformacijo, z podporo mnogih fevdalcev in vladarjev(predvsem španski, ki je videl v cerkvi najboljšo oporo za svoj absolutizem, v protireformaciji pa priložnost da razširi vpliv.)

Verske vojne

✚ Protireformacija se je bojevala tudi na politični ravni.

✚ Hugenotske vojne

- Francija-Francoski kralji so v 16.st. sklenili s papežem konkordat in dobili pravico da sami imenujejo škofo, ter delijo dohodke s papežem. Kalvinizem se je med plemstvom na J širil (pripadniki-hugenoti) in ko so se uprli kralju (vodstvo Colignyja) je izbruhnila državljanska vojna.
- Kralja je podprlo katoliško plemstvo (vojvoda Guise) in po neuspešnem posredovanju Katarine Medičejske je izbruhnilo 8 hugenotskih vojn, med katerimi so hugenoti obdržali verske in politične svoboščine. Ko si je hugenotski admiral Coligny zagotovil vpliv na kralja, se je Katarina Medičejska navidezno sprijaznila z hugenoti, jih zvalila v Pariz (poroka hugenota Bourbonskega in kraljeve seste) in v šentjernejski noči-1572- so katoliki samo v Parisu pobili 2000 hugenotov, kar je pripeljalo do nadaljnjih verskih vojn.
- Ko je kraljeva družina izumrla, je bil edini možni dedič hugenot Henrik Bourbonški in ko je prestopil v katoliško vero so ga priznali tudi katoliki. V državi je uvedel red in mir, hugenotom pa z nantskim ediktom zagotovil versko svobodo

✚ Tridesetletna vojna

- Nemčija (1618-48)-po augsburškem miru je katoliški ostal le J Nemčije in del ob Renu. Cesar je zaradi turški nevarnosti ni mogel preganjati protestante, a po koncu turških napadov se je pregon začel. Zato so se protestanti združili v unijo, katoliški knezi pa so ustanovili ligo, ki jo je vodil bavarski vojvoda Maksimilijan.
- Spopad je sprožila vstaja na Češkem, kjer so Habsburžani uvedli absolutizem in protireformacijo (jezuiti preganjali), zato so češki plemiči 1618 vdrli v dvorec Hradčani, vrgli skozi okno tri carske odposlance (praška defenestracija), ostavili kralja Ferdinanda in za novega izvolili voditelja nemških protestantov.
- Ferdinand je s pomočjo Španije, papeže in nemških katoliških knezov vdril na Češko in v bitki pri Beli gori-1620 porazil Čehe, in tako napravil habsburške posesti in Češko katoliško, vsi ki se niso hoteli spreobrniti pa so se morali izseliti.
- Proti zmagovalcem so se povezali vsi nasprotniki in vojna se je razširila v Nemčijo, protestantske kneze sta podprla švedski in danski kralj, nato pa še Francija, ki je prisilila Habsburžane, da so pristali na mirovna pogajanja.
- Vestfalski mir-1648 je pomenil konec vojne in zarisal nov zemljevid Evrope. Priznaval je katoličane in luterance, versko svobodo so dobili še kalvinisti, čigar dežela tega vera.

Absolutizem

- ✚ V 15.st. so prevladovali v Evropi monarhije, ki so jih omejevali stanovi, z večanjem dohodkov in zunanje politične nuje so v 16.st. večali osrednjo oblast in razvila se je ideja o neomejeni oblasti vladarja-Absolutizem.
- ✚ Jean Bodin-teoretik absolutizma-zapisal smernice absolutne države, ki se je v 17-st. uveljavila v Franciji.Edini izhod iz razrvanosti Francije je videl v absolutizmu, ki upošteva naravno in božje pravo(Bog je nad vsem in pravičnost za vse-ni tiranije).
- ✚ Thomas Hobbes-utemeljil absolutizem
- ✚ Vladarji so vladne posle v večji meri prevzemali in vzpostavljali centralizem, ki je temeljil na vojski, uradništvu in državni veri.Zaveznike so našli v meščanstvu, kateremu je bil gosp. razmah po god, bankirji so jim pomagali s posojili, cerkev pa je z vplivom pomagala utrjevati vladarjevo moč(tako ohranjala tudi vodilni položaj). Oblast so utrdili tako da so odvzeti moč stanovom(predvsem plemiškemu), tako je v absolutizemih plemstvo izgubilo moč, ohranilo pa pravne in gosp. privilegije.
- ✚ Velik uradniški aparat, vojska in razsipno življenje sta povečala finančne potrebe, česar posledica je bila potreba po požitvi gosp., kar so dosegali z višjimi davki, narodnogospodarsko politiko, ki se je ravnala po načelih merkantilizma(razvil francoski finančni minister Colbert), za katerega je značilen sistem poenotnega gospodarstva, ki ga vodi država(naravnana na potrebe te).
- ✚ Merkantilizem se je razvil za potrebe države po denarju za organiziranje uprave (številno uradništvo), povečanje državnega bogastva, zadovoljitev osvajalnih teženj, slavo vladarja.Država je poskušala dobiti gosp. pod svoj nadzor z spodbujanjem razvoja manufaktur, v katerih je določala cene proizvodom in mezde, trgovine z olajšavami, naložbami.Gradili so ceste, mostove za pospeševanje trgovine, da bi zaščitili domačo pred konkurenco so uvedli visoke uvozne carine.Stalno je dvigovala davke, kar so najbolj občutili kmetje in mali obrtniki.
- ✚ Cilj merkantilizma: pospešen izvoz, omejen uvoz, polna izkoriščenost naravnih virov-verjeli so da je za gosp. blaginjo najpomembnejše zlato(države brez si ga morajo priskrbeti z menjavo), zato so ustanavljali trgovske družbe z podporo vlade, prihajalo je tudi do trgovskih vojn(angleško-nizozemska).
- ✚ **Francija**
 - ✚ Po zmagi nad Angleži v 100-letni vojni se je v Franciji moč osrednje oblasti v 16.st. okrepila.Vladarji so si krpili moč z rastjo kraljeve posesti, ki so jo upravljali neposredno(zagotavljala več denarja, vojske in utrjevanje nadvlade).Moč in ugled krone se je krepil v času Ludvika XI., Franca I., Henrika IV., šibka pa je bila v 16.st. ko so jo pretresale verske vojne, ki so se končale z nantskim ediktom 1598.
 - ✚ Utemeljitelj absolutizma je bil kardinal Richelieu,(minister Ludvika XIII.), ki je prenehal sklicevati stanove, odpravil posebni položaj hugenotov in dobil vpliv na pokrajinsko upravo(v province je pošiljal uradnike, ki so odvzeli visokemu plemstvu sodno in upravno oblast), odločen pa je bil tudi v zunanji politiki.V tridesetletni vojni je podprl protestante v Nemčiji, oslabil Habsburžane in zagotovil Franciji prevlado nad Evropo, z vestfalskim mirom pa je Francija dobila Alzacijo in Loreno.
 - ✚ Jules Mazarin-upravljal Francijo v času mladoletnosti Ludvika XIV-ugnal je opozicijo visokega plemstva proti absolutizmu in uničil odpor fevdalcev.

- Ludvik XIV.-je prevzel vlado ko je umrl Mazarin,(»Država to sem jaz«-vladar služi koristi države, blaginji ljudstva), odpravil je prvega ministra, nato pa si le utrjeval položaj kralja po božji pravici(kralj-božji zastopnik-»Sončni kralj«), v notranji politiki se je opiral na meščanstvo in s povečanim številom uradništva oblikoval birokratsko monarhijo.Uradništvo je vodil Jean Baptiste Colbert, ki je omogočil obogatitev meščanstva z podporo izdelave raznovrstnega blaga, širjenja trgovske in vojne mornarice, pospeševanjem gradnje cest, kolonizacijo francoskih predelov v S Ameriki in Indiji.To je omogočilo tudi razkošno dvorno življenje(dvorec Versailles), francoski okus in jezik sta se razširila po vsej Evropi(francoščina-diplomatski jezik, moda-zgled Evropi, uglajeno vedenje).Ludvik XIV. Je še bolj centraliziral upravo-državo je razdelil na 30 upravnih območjih, katere so načelovali intendanti.Zavzemal se je za versko enotnost, hugenote preganjal in preklical nantski edikt(hugenoti so zapustili državo-kapital odhaja).Imel je napadalno zunanjo politiko, ki je težila k širjenju ozemelj, večanju ugleda a širjenje Francije je zavrl nemški cesar, ki je po zmagi nad Turki dobil prostor in moč za obrambo, ni imela pomoči s strani protestantskih sil(Anglija), ker je Ludvik preklical nantski edikt in po boju za špansko nasledstvo je v Evropi bilo ravnovesje sil, Francozi pa so izgubili dele ozemlja v S Ameriki in Indiji. Njegove osvajalne vojne so rodile novo načelo-ravnotežja moči, ki naj bi preprečevalo poskuse držav da bi zavladale Evropi(v poskusu, bi se druge povezale proti njej).Nenehne vojne so Francijo tako zadolžile da so se naslednjiki Ludvika XIV., morali ukvarjati predvsem z notranjimi problemi. Bogati meščani so zahtevali odpravo privilegijev plemstva in soodločanje pri porabi državnih dohodkov.

Anglija

- 1588-Elizabetinska doba-prestol zasedla Elizabeta(hči Henrika VIII)-zadnja kraljica iz dinastija Tudor.Nasledila je svojo polsestro Marijo I. Katoliško(hči Katarine Aragonske-preganjala protestante). Pod njo je država dosegal stabilnost in blagostanje, pospeševala je gospodarstvo, trgovino in pomorski promet, zato je bila priljubljena pri meščanih, podpora parlamenta.Hotela pomiriti verske boje, dovolila je protestantizem, s pomočjo parlamenta je sprejela zakone, ki je utrdil anglikansko cerkev-državna(vladar vrhovni upravitelj) in omejil delovanje katoličanov.V zunanji politiki ni hotela vojne na kontinentu, pomorska vojna proti Španiji pa je utrdila premoč mornarice.Zoperstavljala se je evropskemu vmešavanju in kulturo.Dala pa je posebno mesto turnirjem in gledališču.

- Ker se ni nikoli poročila je tudorska dinastija izumrla in l.1603 je prestol zasedla škotska rodbina Stuart, Jakob I.(sin Marije Stuart), ki je škotsko dal v personalno unijo z Anglijo.17.st.-razvoj Anglije je potekal ločeno, ni se spuščala v celinske konflikte(niti 30-letna vojna), prešli so v parlamentarno monarhijo.Na začetku vladanja Jakoba I., in njegovega naslednika Karla I., sta oba hotela absolutizem, zato sta prešla v spor z parlamentom in buržuazijo.Pozabila sta na podedovane posesti plemstva in cerkve zapisane v Veliki svoboščini 1215.
- Nasprotja so narasla v času Karla i., ko je zavrnil zahteve meščanov v Peticiji o pravicah.Ukinil je parlament in 10 let vladal sam, oprl se je na plemstvo in anglikansko cerkev.Vlada je preganjala puritance(kalvinistični nasprotniki anglikanske cerkve) in brez dovoljenja parlamenta izsiljevala davke.Boj za oblast med parlamentom in kraljem je 1642 prešel v državljansko vojno(tudi verski vzroki). Večina poslancev spodnjega doma je bila iz puritanskih občin, ki se niso hotele podrežati anglikancem in so zahtevale njihovo omejitev, kakor tudi kraljeve oblasti.
- Podeželski plemič in poslanec Oliver Cromwell je reorganiziral vojsko in zmagal je parlament.Kralj je zbežal k Škodom, ti so ga predali in bil je obglavljen.Cromwell je obračunal z predstavniki kraljeve stranke, v parlamentu ukinil zgornji dom(večina kraljeva stranka), razglasil republiko, razpustil okrnjeni parlamen in zavladal kakor lord protektor.Imel je zakonodajno oblast v Angliji, Škotski, Irski(unija) in v kolonijah.Uspešen je bil v zunanji politiki, hotel je povečati angleško moč in oslabiti Nizozemsko(močno pomorstvo in tekstilna ind.-ogrožala Anglijo)-več angleško-nizozemskih vojn.Anglija je bila zmagovalec in postala je pomorska velesila.
- Po Cromwellovi smrti je grozila državljanska vojna, zato sta buržoazija in plemstvo pozvali Stuarthe-Karel II. In Jakob II..Hotela sta uveljaviti absolutizem in v parlamentu sta nastali 2 stranki vigi-predstavniki buržoazije, hoteli podreditvev kralja parlamentu, gosp. Interesi in verska svoboda- in torijsci-predstavniki plemstva, hoteli okrepiti kraljevo ovlast, vezani na anglikansko cerkev in podeželje.
- Jakob II. Je razpustil parlament, hotel uvesti katolicizem, tedaj sta stranki nastopili enotno in ga pregnali.Parlament je poklical njegovega zeta Viljema III. Oranskega-nizozemskega upravitelja.Ta preobrat se imenuje »slavna revolucija« saj je potekala brez bojev.Novi kralj je moral podpisati deklaracijo pravic parlamenta –Bill of rights v kateri je potrdil pravico parlamenta do obdavčenja, vzdrževanja vojske, svobodo vere in govora v parlamentu.Tako je parlament postal odločujoč oblastni organ in kralj je postavljaj ministre iz najmočnejše stranke.Deklaracija je postala temelj angleškega parlamentarizma, dopolnil jo je zakon o nedotakljivosti sodstva-nevmešavanje kralja.Z slavno revolucijo se je začelo obdobje parlamentarne monarhije v kateri so bile zagotovljene temeljne svoboščine družbe, kar je ustvarilo dobre pogoje za razmah gosp., tako je postala kolonialna velesila in dosegla uspehe v ind., in trgovini.

Evropska znanost-17.st.

- ➔ **Racionalizem**-nauk, da z razumom lahko odkrijemo resnico.Razširjen v Angliji, Nizozemskem, Franciji.Ukvarjal se je z prenosom matematičnega dokaznega postopka na človekova spoznanja.
 - Rene Decsartes-iz filozofije je pregnal sholastično vero v avtoriteto.Iskal je metode s katerimi bi prišel do spoznanj, tako zanesljivih kot matematična.

Utemeljil je analitično geometrijo in zgradil filozofijo na temelju zavesti:
»Mislím torej sem.«Resnične so le popolnoma razvidne stvari-vse je treba poenostaviti, nato prehajati iz tega na težje naloge.

▣ Brauch de Spinoza-

